

Cees Fasseur (2014)

Eigen meester, niemands knecht.
Het leven van Pieter Sjoerds Gerbrandy,
Minister-president van Nederland
in de Tweede Wereldoorlog

Amsterdam: Uitgeverij Balans

Marijn Molema (Fryske Akademy)

De naam Pieter Sjoerds Gerbrandy (1885-1961) gaat op straatnaambordjes gepaard met de aanduiding ‘Nederlands staatsman’. Het woord ‘staatsman’ klinkt in onze tijd wat archaisch, maar het begrip roept nog altijd respect en toch ook een beetje trots op. Na het verschijnen van de biografie over Pieter Jelles Troelstra (Piet Hagen, 2010) is er nu een biografie over die andere Friese staatsman, Gerbrandy. Dat zijn levenswandel is opgetekend door Cees Fasseur, die als historicus landelijke bekendheid geniet, illustreert dat Gerbrandy een aanzienlijke plek in de nationale geschiedenis verdient. De historiografische waarde van Fasseurs biografie ligt vooral in de nauwgezette, haast chirurgische ontleding van de spanningen in het kabinet gedurende de Tweede Wereldoorlog. De leden van de regering, inclusief koningin Wilhelmina, bevonden zich nog voor hun vlucht naar Londen in een hogedrukpan, waar de druk pas enkele maanden na de bevrijding vanaf werd gehaald.

Gerbrandy, die in 1939 bij toeval en tot ontsteltenis van zijn eigen Anti-revolutionaire Partij (ARP) beëdigd werd als minister van Justitie, was aanvankelijk een *backbencher* in het kabinet. Maar door het defaitistisch optreden van De Geer zocht Wilhelmina een nieuwe minister-president. In Gerbrandy zag zij een vechtersbaas die de strijd tegen de Duitsers nooit zou opgeven: hij nam in september 1940 de plek in van De Geer. De gespannen relaties tussen de ministers onderling en de bij vlagen on-tactische interventies van Gerbrandy worden haarfijn in beeld gebracht. Door het staatsrechtelijk onjuiste optreden van Wilhelmina belandde Gerbrandy in een *Catch-22* situatie: om ruzie te voorkomen moest hij toegeven aan de grillen van Wilhelmina, maar haar gehoorzamen betekende gezagsverlies in het kabinet.

Eerder schreef Fasseur het levensverhaal van koningin Wilhelmina en kreeg daarvoor exclusieve toegang tot het archief van het Koninklijk Huis. Koningin en premier waren in de Tweede Wereldoorlog tot elkaar veroordeeld en na Wilhelmina's biografie wilde Fasseur de geschiedenis ook vanuit Gerbrandy's perspectief belichten. De gerenommeerde historicus heeft uit zijn gedetailleerde kennis van de Londense intriges geput bij het schrijven van dit intrigerende relaas. De focus die Fasseur legt op de oorlogstijd, is voor de Friese geschiedschrijving jammer, maar wel verdedigbaar: hierin heeft de uit Goëngamieden afkomstige boerenzoon zijn grootste rol in de geschiedenis gespeeld.

Het resultaat is een goed leesbare, niet te lange biografie met een duidelijke strekking. Vier van de 28 hoofdstukken zijn voorbehouden aan Gerbrandy's jeugd, studietijd en advocatenpraktijk in Sneek. Vervolgens werd hij op 45-jarige leeftijd aan de Vrije Universiteit (VU) benoemd tot hoogleeraar in het handelsrecht, burgerlijk procesrecht en faillissementsrecht. Vanaf 1930 speelt de carrière van Gerbrandy zich vooral af op een nationaal niveau en keert Fryslân maar zelden terug in het verhaal. Niettemin vormt zijn Friese religieuze opvoeding een fundament voor zijn politieke handelen: Fasseur weeft gereformeerde deugden, zoals standvastigheid, vertrouwen en gewetensvol handelen, als een rode draad door het boek. De auteur waarschuwt nog in zijn inleiding dat hijzelf een hervormde in plaats van een gereformeerde achtergrond heeft. Hij haalt daarbij de journalist/historicus Igor Cornelissen aan, die ook een biografie over Gerbrandy wilde schrijven, maar zijn project halverwege staakte, omdat hij het gereformeerde milieu onvoldoende doorgrondde. Als niet-gereformeerde durfde Fasseur de uitdaging wel aan. Dat ook hij niet werkelijk slaagt in het oproepen van de gereformeerde atmosfeer, zoals Agnes Amelink dat wel lukte in haar populairwetenschappelijke werk *De Gereformeerden* (2002), is niet storend. Fasseur acht 'nodeloos gepsihologiseer' wetenschappelijk onverantwoord. Door steeds op Gerbrandy's godsfundament terug te keren, besteedt Fasseur wel degelijk voldoende aandacht aan diens gereformeerde vorming. In die zin steekt deze biografie gunstig af bij vele andere, die geen enkele aandacht besteden aan religieuze overtuiging als verklarende factor voor iemands handelen.

Los van de vraag in hoeverre biografen moeten psychologiseren, blijft de invloed van twee levensfasen wat onderbelicht. Gerbrandy heeft de 'last van de dienstplicht ten volle gedragen', zo concludeert Fasseur op blz. 46. Als negentienjarige adolescent vervulde de toekomstige minister-president in oorlogstijd zijn militaire dienstplicht. Gedurende de Eerste Wereldoorlog was Gerbrandy namelijk gemobiliseerd. De korte maar - door zijn jonge leeftijd - invloedrijke dienstitijd, gecombineerd met de lange

mobilisatie, moet sporen hebben nagelaten in het karakter van Gerbrandy. Kan het zijn strijdlustig optreden in de Tweede Wereldoorlog (deels) verklaren? Deze vraag wordt helaas niet gesteld.

Een tweede enigszins onderbelichte levensfase is Gerbrandy's advocatenbestaan. Gerbrandy was volgens Fasseur geen briljant jurist. Dat zijn hoogleraarschap aan de VU in 1939 eindigde in een conflict over zijn vele nevenfuncties, illustreert dat Gerbrandy's hart buiten het rechtswezen lag. Toch was Gerbrandy ongeveer 35 jaar (studietijd meegerekend) in de eerste plaats jurist. Het moet zijn denken, handelen en stijl van politiek bedrijven hebben getekend. Het verklaart in elk geval waarom hij in 1939 als minister van Justitie werd binnengehaald in het tweede kabinet-De Geer. Voor wat betreft het hoogtepunt van zijn politieke loopbaan, de wat schimmige jaren in Londen, zou een nadere duiding van Gerbrandy als jurist wenselijk geweest zijn. Wellicht dat het ook zijn curieuze rol als tegenstander van de Indonesische onafhankelijkheid na de Tweede Wereldoorlog, waaraan de biograaf nog een hoofdstuk wijdt, helpt verklaren.

Fasseurs boek smaakt naar meer biografieën van Friese persoonlijkheden met bovenregionale betekenis. Op 26 november 2014 organiseerden de Fryske Akademy en het *Friesch Dagblad* een debatavond over de biografie. Hans Renders, hoogleraar Geschiedenis en Theorie van de Biografie aan de Rijksuniversiteit Groningen, en Fasseur zelf stonden op het spreekgestoelte. In het debat werden nieuwe suggesties aangedragen, zoals Fokke Sierksma (1917-1977), die diverse posities bekleedde in Friese culturele organisaties en naam maakte als een scherp essayist over Friese kwesties. Een andere genoemde naam was die van Hendrik Algra (1896-1982), ARP-politicus, hoofdredacteur van het *Friesch Dagblad* en historisch publicist. De aandacht en de discussie die de biografie van Gerbrandy losmaakte, dragen er mogelijk toe bij dat de volgende Friese biografie niet te lang op zich laat wachten.

